

Вон. проф. д-р Марија ГроздановскаФакултет за правни науки, Меѓународен Славјански Универзитет
Република Северна Македонија

ЕКОНОМСКИ АСПЕКТИ НА СПОГОДУВАЊЕТО ВО КРИВИЧНА ПОСТАПКА

АПСТРАКТ: Спогудувањето нуди можности за намалување на судските трошоци и времетраењето на постапките, што има директно влијание врз економската ефикасност на правосудството. Во овој труд се разгледуваат економските аспекти на спогодувањето во кривичната постапка, со акцент на неговото влијание врз правосудниот систем и општеството во целина. Анализирани се потенцијалот за редукација на кривичните санкции, зголемувањето на задоволството на жртвите и економските импликации на спогодувањето. Трудот завршува со предлози за подобрување на механизмите за склучување спогодби, со цел да се максимизираат економските бенефити и да се обезбедат праведни резултати за сите учесници во спогодувањето.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ : спогодување, предности, недостатоци, економски аспекти и кривична постапка.

ECONOMIC ASPECTS OF PLEA BARGAINING AGREEMENTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

ABSTRACT: Plea bargaining offers opportunities to reduce court costs and the duration of proceedings, which has a direct impact on the economic efficiency of the judiciary. This paper examines the economic aspects of plea bargaining in criminal proceedings, with an emphasis on its impact on the justice system and society as a whole. The potential for reducing criminal sanctions, increasing victim satisfaction, and the economic implications of plea bargaining are analyzed. The paper concludes with proposals for improving plea bargaining mechanisms in order to maximize economic benefits and ensure fair outcomes for all participants in the plea bargaining process.

KEY WORDS: plea bargaining, advantages, disadvantages, economic issues and criminal procedure.

ВОВЕД

При дефинирањето на спогодувањето во казненото право, не постои универзална или совршена дефиниција. Сепак, спогодбата (plea bargaining) се смета за постапка во која обвинетиот и обвинителот наоѓаат заеднички прифатливо решение за случајот, кое потоа го одобрува судот. Зборот „bargaining“ во буквален превод значи пазарење, но во правната сфера се толкува како спогодување.

Овој облик на забрзана постапка не само што може да доведе до зголемена ефикасност на правосудството, туку има и значајни економски бенефити. Во овој труд, се разгледуваат различните економски аспекти на спогодувањето, вклучувајќи ги трошоците, времетраењето на постапките, влијанието на општествено - економскиот статус на обвинетите лица врз спогодувањето и

потенцијалните бенефити од спогодувањето за општеството во целина.

ПОИМ ЗА СПОГОДУВАЊЕ

Спогодбата, како и генерално спогодбената (консензуалната) правда претставува редефинирање на кривичното право и прифаќање на нови облици на постапување како одговор за полесни кривични дела, како начин да се задоволи чувството на несигурност и да се води сметка за интересите на жртвата, при што не се повредуваат уставните права на обвинетиот.¹

Спогодувањето е еден вид на консензуална постапка во која врз основа на договор, односно изречно или молкумно признавање на обвинетиот се забрзува донесувањето на осудителна пресуда преку скратување или целосно избегнување на доказната постапка.²

Институтот спогодба за признавање на вина според оригиналниот концепт усвоен во казнено правниот систем на САД претставува комбинирана материјално-процесна пред судска алтернативна мерка што се состои во „спогодување“ меѓу обвинителот и обвинетиот: обвинителот му предлага на обвинетиот да ја признае вината и да се согласи на определена казна, ако го прифати предлогот се склучува спогодба (порамнување), што ја исклучува потребата од главна расправа и од натамошната постапка по правни лекови. Спогодбата ја потврдува судот, кој изрекува казна без одржување на главна расправа.³

ЕКОНОМСКИ АСПЕКТИ НА СПОГОДУВАЊЕТО

Економските аспекти на спогодувањето се однесуваат на:

- » Намалувањето на трошоците поврзани со судските постапки,
- » Скратувањето на времетраењето на постапките,
- » Општествено - економскиот статус на обвинетите лица и
- » Бенефитите за општеството.

Еден од главните економски аспекти на спогодувањето е намалувањето на трошоците поврзани со судските постапки. Спогодувањето нуди алтернатива на редовната судска постапка, што може да доведе до значителни финансиски бенефити за сите учесници. Судските постапки може да бидат исклучително скапи, не само за обвинетите, туку и за државата, која сноси трошоци за работа на судовите и правната помош. Спогодувањето, како алтернатива на долгите судски постапки, може значително да ги намали трошоците за:

- » правна помош и
- » судска администрација.

Спогодувањето доведува до заштеда на финансиски средства за обвинетите лица, јавното обвинителство и судовите. Обвинетите лица можат да ги избегнат високите трошоци за правни услуги, доколку изберат спогодување.

Покрај заштедата на средства за обвинетиот, спогодувањето доведува и до заштеда на финансиски средства и за обвинителите. Со примена на спогодување

1 Sanderfur, T. In Defence of Plea Bargaining. Regulation, 2003, vol.26, No.3, str.28-31.

2 Krstulovic, A. Nagodbe stranaka u suvremnom kaznenom postupku. Hrvatsko udruženje za kaznene znatnosti i praksu, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb, 2007, str.5.

3 Камбовски, В. Организиран криминал. „2 – ри Август С“ – Штип, Скопје, 2005, стр.362.

јавното обвинителство ги насочува своите ресурси кон решавање на комплексните предмети, а за поедноставните случаи ќе се применува спогодувањето, со што тие ќе завршуваат побрзо и ќе овозможат заштеда на ресурси и за јавното обвинителство.

Намалувањето на бројот на случаи што се решаваат пред суд може да резултира со помалку ресурси потребни за управување со судовите. Со намалување на бројот на случаи што се решаваат пред суд, спогодувањето помага во намалувањето на судските такси и трошоците поврзани со управувањето со судските постапки. Судовите можат да ги насочат своите ресурси на потешки случаи, што резултира со подобра ефикасност на правосудството.

Според податоци од истражување спроведено во 13 судови во САД, во кое се споредувале трошоците од редовно судење и оние од спогодување, се дошло до заклучок дека со едно спогодување се заштедуваат 1528 долари за судот, 450 долари заштедува обвинителот, а адвокатот исто така заштедува 450 долари, на крај вкупната заштеда од едно спогодување изнесува 2428 долари.⁴

Помеѓу основните причини поради кои се применува спогодбата во кривичното право е судската економија, затоа што една од целите на судскиот систем е предметите да се решаваат брзо и ефикасно.

Но, причина за примена на спогодувањето не е само намалувањето на трошоците на постапката. За тоа говори фактот што САД како една од најбогатите држави во светот многу одамна го имаат воведено овој институт.

Во насока на намалувањето на трошоците при спогодување очигледено е дека спогодбата е значајна за ефикасноста на правосудниот систем и за општеството во целина. Оваа забрзана постапка не само што ги олеснува финансиските оптоварувања за обвинетите лица, туку носи и одредени бенефити за државата, создавајќи поповолна средина за решавање на кривичните постапки и подобрување на општествената стабилност.

Времето потребно за завршување на судските постапки е уште еден важен аспект врз кој свое влијание има спогодувањето. Со спогодувањето обвинетиот и обвинителот можат да постигнат договор многу побрзо отколку да чекаат донесување на судска одлука, што може да трае со месеци или години. Спогодувањето може да значи брзо завршување на кривичните постапки, што е корисно не само за обвинетиот и обвинителот, туку и за правосудниот систем во целина.

Потребно е судот да постигне баланс помеѓу максималниот квалитет и минималното време за решавање на предметите. Во решавањето на предметите судот може своите ресурси да ги потроши на различни комбинации на ефикасност и време. Судот може да избере да ги потроши сите свои ресурси на процесуирање на сите предмети за многу кратко време, но со многу мала загриженост за индивидуалната правда и ефективното застапување, поради што ваквите брзи случаи ќе имаат ниско ниво на квалитет. Од друга страна, судот може да избере да посветува исклучително внимание на секој случај, а при тоа го игнорира факторот време.

За да ги избегне овие екстремни опции, судот треба да најде златна средина помеѓу квалитетот и времето при решавање на конкретни предмети. Квалитетот и времето се економски добра, а сите економски добра имаат своја вредност.

⁴ Alschuler, A. Implementing the Criminal Defendant's Right to Trial: Alternatives to the Plea Bargaining System. University of Chicago Law Review, 931, 1983.

Секој обид да добиеме повеќе од едното економско добро значи намалување на другото.⁵

Времетраењето на постапките е еден од клучните аспекти на спогодувањето во кривичната постапка, кој значајно влијае врз ефикасноста и задоволството на учесниците. Спогодувањето нуди алтернатива на традиционалната судска постапка, која често е долга и сложена.

Според изјава на судија од САД, благодарение на спогодувањето во тромесечен период тој решил повеќе предмети од десет судии за истиот период во претходната година.⁶

Спогодувањето влијае врз времетраењето на постапките преку:

- » Брзо решавање на споровите, што всушност значи намалување на времето на чекање.
- » Спогодувањето овозможува страните да постигнат договор многу побрзо отколку што би чекале донесување на судска одлука. Ова може да биде особено важно и за жртвите, кои сакаат да ги решат своите проблеми што е можно поскоро.
- » Избегнување на сложени судски постапки, односно минимална бирократија.
- » Спогодувањето често не бара сложени правни постапки и формалности, што значи дека постапките може да се завршат без потреба од долги поднесоци и документи.
- » Растоварување на распоредот за работа на судовите, односно спогодувањето нуди прилагодливост на страните.
- » Страните во спогодувањето можат да договорат термини и услови кои им одговараат, што значи дека можат да го организираат процесот на спогодување без оглед на судските распореди.
- » Психолошки аспекти, што всушност значи помалку стрес при спогодување.
- » Спогодувањето влијае врз психолошката и емоционалната состојба на обвинетиот. Тоа може да ги намали психолошките и емоционалните последици поврзани со долгите судски постапки, односно помага во намалувањето на стресот и анксиозноста кои често се присутни во редовната кривична постапка. На долг рок тоа значи дека поради брзото завршување на постапката со спогодување, обвинетите можат да бидат позадоволни од постигнатиот резултат, што може да доведе до помалку повторени кривични дела во иднина. Страните на спогодувањето можат да се фокусираат на иднината наместо на продолжените правни борби.
- » Долгорочни ефекти од кои произлегува влијанието на спогодувањето врз намалување на рецидивизмот, односно врз повторувањето на кривичните дела.
- » Кога постапката е побрза и поефикасна, сторителите можат да се фокусираат на рехабилитација и избегнување на повторно кршење на законот, што може да доведе до помалку сторени кривични дела во иднина.
- » Времетраењето на постапките во контекст на спогодувањето е важно за ефикасноста на правосудниот систем. Со намалувањето на времето потребно за решавање на кривичните предмети, спогодувањето нуди

⁵ Гроздановска, М. „Спогодувањето во македонското казнено право“, Меѓународен центар за славјанска просвета, Свети Николе, 2021, стр. 55

⁶ Alshuler, A. Chicago Law Review 7/1976, str.1102.

значителни бенефити за учесниците, вклучувајќи брзо решение, помал стрес и подобра рехабилитација на сторителите. Ова ја зголемува довербата во правосудството и поттикнува посилни и поефикасни општествени односи. Брзото решавање на кривичните постапки може да го зголеми и задоволството на жртвите.

- » Општествено - економскиот статус на обвинетиот може значително да влијае врз резултатот од спогодувањето. Различните аспекти на општествено - економскиот статус можат да влијаат врз преговарачките позиции, достапноста на ресурси и праведноста на спогодувањето.

Влијанието на општествено - економскиот статус на обвинетите лица врз спогодувањето се манифестира преку:

Пристанот до ресурси.

Обвинетите лица со повисок економски статус имаат поголеми можности да ангажираат правна помош и да преговараат за подобри услови, што може да доведе до нееднаквости во постапката. Тие може да бидат во поволна позиција да преговараат за подобри спогодбени услови, додека лицата со понизок статус можат да бидат принудени да прифатат неповолни услови.

Ризикот од неправда.

Обвинетите со повисок општествено - економски статус можат да имаат поголема преговарачка моќ и можности за постигнување на поволни услови во спогодувањето. Ова може да доведе до нееднаквост во резултатот од спогодувањето, каде богатите можат да добијат пофаворизирани услови во однос на посиромашните.

Психолошки ефекти.

Лицата со повисок општествено - економски статус може да се чувствуваат поуверени во процесот на спогодување, што може да влијае врз нивната способност да се изразат и да ја изнесат својата позиција. Ова може да резултира со подобар резултат од спогодувањето за нив.

Разбирање на правниот систем.

Лицата со повисок општествено - економски статус често имаат подобро образование, информатичка поддршка и познавање на правниот систем, што им помага да ги разберат своите права и опции за спогодување. Лицата со понизок статус може да бидат помалку информирани, што може да влијае врз нивната способност ефективно да преговараат.

Социјални последици (неправедност и стереотипи).

Различните општествено - економски статуси можат да создадат стереотипи и предрасуди, што може да влијае врз начинот на кој обвинетите лица кои избрале спогодување се перцепираат од страна на судиите и обвинителите. Ова може да резултира во непредвидливи и неправедни резултати од спогодувањето.

Општествено - економскиот статус на обвинетите лица има значително влијание врз целокупниот процес на спогодувањето и неговите резултати. Различните ресурси, преговарачка моќ и информираност можат да создадат

нееднаквости, што укажува на потребата од примена на механизми кои ќе ги заштитат правата на сите обвинети лица, без оглед на нивниот општествено - економски статус. За да се обезбеди праведно и ефикасно спогодување, важно е да се развијат механизми и стратегии за поддршка и еднаквост на обвинетите лица кои избрале да се спогодат.

Спогодувањето се смета дека е праведно доколку обвинетиот има бранител. Заради тоа, најчесто во правните системи постои законска одредба за задолжителна одбрана на обвинетиот во постапката за спогодување, со што се овозможува еднаквост на двете страни во преговорите и целокупниот процес на спогодување.

Во постапката за спогодување, на обвинетиот треба да му биде гарантирано правото на бранител, како и доволно време за подготвување на бранителот за спогодувањето. Обвинетиот преку својот бранител е заштитен од евентуални злоупотреби на неговите права од страна на обвинителот или судот, односно на тој начин се почитуваат начелата на законитост и правичност во текот на спогодувањето. Улогата на бранителот во постапката за спогодување е од посебно значење за обвинетиот, бидејќи советите и помошта од бранителот нему му се неопходни во моментот кога тој се откажува од редовна постапка и се одлучува за спогодување.

Какви се шансите на обвинетиот кој нема бранител да биде успешен во доказниот „двобој“ со јавниот обвинител? И кога Бразил игра против Конго, двата фудбалски тима имаат по 11 играчи. Дали тоа значи дека шансите за победа им се еднакви?⁷

Бранителот (избран од самиот обвинет или поставен по службена должност), пред и во текот на постапката за спогодување е должен стручно и совесно да го поучи обвинетиот за сите права, суштината на постапката, последиците од спогодувањето, опсегот на казната која е предвидена и која обвинетиот може да ја добие при спогодување.

Во постапката за спогодување постои потреба од заштита на правата на обвинетиот, што всушност значи утврдување на долна граница под која не може да се оди во текот на спогодувањето. Бранителот е тој кој на обвинетиот треба да му даде соодветна и професионална помош, а не да употребува закани и присилби, со кои за да си ја олесни својата работа ќе го доведе обвинетиот во ситуација во која тој нема доброволно да склучи спогодба.

Судијата е гарант за фер судење, а во постапката за спогодување тој има обврска да внимава да не дојде до злоупотреба на правата на обвинетиот, поаѓајќи од начелото дека сите субјекти во кривичната постапка се грижат за законитост на кривичноправниот систем. Неговата улога во постапката за спогодување започнува со проверување дали обвинетиот има бранител, дали бил поучен и ги разбрал сите свои права во оваа постапка. При тоа тој има обврска да ја задржи својата независна и непристрасна позиција, во смисла на поучување, а не и охрабрување, односно одвраќање на страните од процесот на спогодување.

Кога судијата ја прифаќа спогодбата, тој мора да биде убеден дека покрај признанието на обвинетиот постојат и други релевантни докази кои се доволни за донесување на осудителна пресуда. Во никој случај судијата не треба да избрзува со одлуката во однос на прифаќање на спогодбата. Тој треба да ја

7 Škulić, M. Odnos načela istine i pojednosravljenih formi krivičnog postupka. Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima, Misija OEBS U Srbiji, 2013, стр. 75.

запознае личноста на обвинетиот, како нужна претпоставка врз основа на која ќе оцени дали ќе ја прифати понудената спогодба. При одлучувањето за спогодбата судијата мора да влезе во дијалог со обвинетиот, преку поставување на прашања преку кои ќе обезбеди информации за обвинетиот, учеството на бранител во текот на спогодувањето, способноста на обвинетиот да го сфати спогодувањето и неговите последици, неговата состојба при давањето на признание и склучување на спогодба и сл. Судијата треба да направи вистинско истражување на сите околности кои ќе доведат до сознание дека се исполнети законските услови за спогодување.

Спогодувањето не само што влијае врз поединците, туку влијае и врз општеството во целина. Тоа го манифестира своето влијание преку:

Намалување на рецидивизмот.

Спогодувањето може да помогне во намалување на веројатноста за повторување на кривичните дела. Сторителите кои избрале спогодување често се подготвени да работат на своето однесување, што може да ја намали стапката на рецидивизам.

Рехабилитација на сторителите и нивна реинтеграција во општеството.

Спогодувањето често вклучува елементи на одговорност и признавање на грешките, што може да помогне во процесот на рехабилитација на сторителите. Ова ја зголемува веројатноста за успешна реинтеграција во општеството.

Намалување на конфликтите.

Спогодувањето овозможува решавање на спорите пред тие да прераснат во поголеми конфликти, односно спречува нивна ескалација. Ова може да доведе до помалку насилство и нарушувања во заедницата.

Подобрување на односите/комуникацијата.

Спогодувањето често подразбира комуникација и преговарање, што може да помогне во подобрување на односите помеѓу страните, а тоа може да има позитивен ефект во иднина. Процесот на преговарање поттикнува отворена комуникација помеѓу страните, што може да помогне во решавањето на недоразбирањата.

Задоволство на жртвите.

Жртвите често се чувствуваат подобро кога учествуваат во спогодувањето, бидејќи можат да добијат непосредно обештетување или признание на нивната болка.

Општествена стабилност и социјална кохезија.

Кога жртвите се задоволни со резултатот од спогодувањето, тоа може да доведе до поголема општествена стабилност и доверба во правосудниот систем. Кога поединците во општеството се задоволни со правосудниот систем и неговото функционирање, тоа создава чувство на безбедност и стабилност во заедницата, односно зголемена социјална кохезија.

Зголемување на довербата во правосудството и системот.

Кога жртвите чувствуваат дека нивните потреби се задоволени преку спогодувањето, тоа ја зголемува довербата во правосудството и системот во целина.

Подобрување на правосудниот систем.

Спогодувањето овозможува ефикасност на правосудството. Тоа помага да се намали оптовареноста на судовите, што води до побрзо решавање на случаите и подобрување на квалитетот на правосудниот систем. Со намалувањето на бројот на случаи, судовите можат да се фокусираат на сложени и важни случаи, што води до поквалитетни одлуки.

Поддршка за општествени иницијативи.

Спогодувањето може да поттикне општествени иницијативи за помош и поддршка на жртвите, што дополнително ја зајакнува заедницата.

Спогодувањето во кривичната постапка носи значителни општествени бенефити, кои влијаат врз различни аспекти на општеството. Овие бенефити не само што ги подобруваат индивидуалните искуства на учесниците, туку и ја зајакнуваат целокупната правна и социјална структура. Општествените бенефити од спогодувањето се многубројни и значајни. Оваа забрзана постапка не само што придонесува за ефикасност на правосудството, туку овозможува и општествена стабилност, рехабилитација на сторителите и задоволство на жртвите. Со развивање и имплементирање на механизми за спогодување, општеството може да создаде поповолна и праведна средина за решавање на кривичните предмети.

ЗАКЛУЧОК

Спогодувањето манифестира балансирање на интересите на двете страни, при што секоја од нив настојува да ги минимизира трошоците, а да ги максимизира ресурсите.

Економските аспекти на спогодувањето во кривичната постапка претставуваат важен дел од современиот правен систем. Намалувањето на трошоците, скратувањето на времето на траење на постапките и потенцијалните општествени бенефити ја потврдуваат потребата за подобрување на механизмите за спогодување. Иако постојат предизвици, како што се нееднаквостите поврзани со општествено - економскиот статус на учесниците, спогодувањето останува да биде важен и корисен институт за ефикасно и праведно решавање на кривичните предмети. За да се постигне максимален ефект, неопходно е да се работи на развој на јасни и правични механизми и стратегии за примена на спогодувањето во кривичните постапки.